

ΠΑΡΟΔΟΣ

στ. 192-436

Ο θρήνος για την αδυσώπητη μοίρα

«Αἰὼν δυσαἰὼν τις ἔλαχεν ἔλαχεν»

(στ. 213-214, μτφρ. στ. 246)

ΠΛΟΚΗ

- Η απόφαση της Ελένης
- Η πρόταση του Χορού

ΘΕΜΑΤΑ

- Το λυρικό στοιχείο
- Άτομο και ομάδα: Ηρωίδα και Χορός
- Η τραγικότητα
- Η επιθυμία φυγής από την πραγματικότητα

Ηλέκτρα - Χορός
(Κ. Παξινοῦ,
Σοφοκλής,
Ηλέκτρα,
Εθνικό Θέατρο,
1938, σκην.
Δ. Ροντήρης)

ΠΑΡΟΔΟΣ			
ΠΡΟΩΔΟΣ 192-195	ΚΟΜΜΟΣ 196-288	ΔΙΑΛΟΓΙΚΗ ΣΚΗΝΗ 289-371	ΑΜΟΙΒΑΙΟΝ 372-436
Ελένη	Ελένη - Χορός	Χορός - Ελένη	Ελένη - Χορός

Ορισμένα στοιχεία που συνθέτουν την έννοια της τραγικότητας (συναισθήματα ενοχής, σύγκρουση με θεούς, αναπόφευκτη μοίρα, απότομη μεταστροφή της τύχης) το αίσθημα ευθύνης που βιώνει (αναίτιος-παναίτιος), τη δυσφήμισή της, το πρόβλημα της ομορφιάς και τον τρόπο που το αντιμετωπίζει.

ΠΡΟΩΔΟΣ¹ (στ. 192-195)

ΕΛΕ. Σε τι κλάμα βαθύ να ξεσπάσω, που θλίψη τρανή
την ψυχή μου πλακώνει με πόνο μεγάλο κι ασήκωτο;
Ποιο μοιρολόγι να πιάσω

ΚΟΜΜΟΣ (στ. 196-288)

Α' ΣΤΡΟΦΗ²

ΕΛΕ. **Σειρήνες³**, φτερωτές κόρες της Γης, ελάτε
με **φόρμιγγες, φλογέρες** λωτοκάμωτες,
με **αυλούς⁴** συντρόφισσες στον πόνο μου,
ζυγιάζοντας συνταιριαστούς
θρήνους στα μαύρα μου δεινά. 200
Στις συμφορές μου δάκρυα
να 'στελνε η Περσεφόνη⁵,
λυπητερούς, μακρόσυρτους
σκοπούς να συνοδέψουνε **υπαινιγμοί για τον**
τα κλάματά μου κι από με **Μενέλαο** 205
να πάρει σαν αντίχαρη
στ' ανήλιαγα παλάτια της
πικρό πικρό τραγούδισμα
για τους βαριόμοιρους νεκρούς.

Η ΕΠΙΚΛΗΣΗ
ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

► Ποιες προσκαλεί η Ελένη;

► Για ποιο λόγο;

Α' ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

ΧΟΡΟΣ Κοντά στη γαλανή ακροθαλασσιά 210
σε τρυφερά καλάμια απάνω
και στη σγουρή τη χλόη κάποτε⁶
άπλωνα⁷ ρούχα κόκκινα⁸ στον ήλιο
να τα στεγνώσουν οι χρυσές αχτίδες·
τότε άκουσα μια πονεμένη 215
βαθιά φωνή, σπαραχτική,
σα βογκητό και μοιρολόι,
καθώς⁹ μια νύμφη, μια νεράιδα
τρέχει θρηνώντας στα βουνά
ή μέσα στις βραχοσπηλιές 220
σκούζει και στηθοδέρνεται,
γιατί σε στρώμα ερωτικό
τραχιά τη σέρνει ο **Πάνας¹⁰**.

Η ΕΙΣΟΔΟΣ
ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ
ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ► Πού βρίσκονταν
οι γυναίκες του Χορού;► Πώς δικαιολογούν
τον ερχομό τους;

Χορός: ρυθμικές κινήσεις,
συντονισμός, ομοιογένεια,
κοινή σκευή, συνοδεία μουσικής,
θέαμα εντυπωσιακό...

παρομοίωση

ΣΧΟΛΙΑ

1. **Εισαγωγικοί στίχοι** που τραγουδά η Ελένη με τη συνοδεία μουσικού οργάνου και ανοίγουν το δρόμο στο λυρικό μέρος.
2. Σύμφωνα με έναν αρχαίο σχολιαστή, ο Χορός, **όταν τραγουδούσε τη στροφή, κινούνταν προς τα δεξιά (= στροφή)** και, όταν τραγουδούσε **την αντιστροφή, επέστρεφε στη θέση του, ενώ, αν πρόσθεταν μιαν ακόμα στροφή, την «επωδό», έμενε ακίνητος**.
3. **Η Ελένη στην α' στροφή επικαλείται θεότητες που έχουν σχέση με το θάνατο**: την Περσεφόνη και τις συντρόφισσές της, Σειρήνες. Δεδομένου ότι συχνά βρίσκουμε Σειρήνες σε επιτύμβια μνημεία, ίσως στο μνημείο του Πρωτέα να υπήρχε ανάγλυφη ή ζωγραφισμένη μια Σειρήνα.
4. **Φόρμιγγες, φλογέρες, αυλοί**: μουσικά όργανα. Η φόρμιγξ ήταν έγχορδο μουσικό όργανο, ένα είδος κιθάρας, ενώ ο αυλός και η φλογέρα ήταν πνευστά. **Συνήθιζαν να κατασκευάζουν τις φλογέρες από ξύλο λωτού**.
5. Δεν είναι τυχαία η αναφορά στην Περσεφόνη, διότι: α) είναι η θεά του Κάτω Κόσμου και β) **έχει κοινά σημεία με την Ελένη, καθώς είχε απαχθεί και είχε αναγκαστεί να παντρευτεί τον Πλούτωνα**.
6. **κάποτε** = πριν από λίγο.
7. Ο Χορός μιλάει σε ενικό αριθμό και εκφράζει, σύμφωνα με τη σύμβαση, τη δράση ή τα συναισθήματα όλων των μελών του.
8. **ρούχα κόκκινα** (πορφυρά) φορούσαν οι βασιλίδες. Άρα οι γυναίκες του Χορού ήταν στην υπηρεσία του Θεοκλύμενου.
9. **καθώς** = όπως. **Αρχίζει μια παρομοίωση**, η οποία δεν είναι τυχαία: η καταδίωξη της Νεράιδας από τον Πάνα θυμίζει την πίεση που ασκεί στην Ελένη ο Θεοκλύμενος, για να γίνει γυναίκα του.
10. Ο Παν ήταν θεότητα που προστάτευε τους βοσκούς. Τον φαντάζονταν με κέρατα στο κεφάλι, τραγοπόδαρο και γεμάτο ερωτική διάθεση. Σε όσους καταδίωκε προκαλούσε **πανικό**.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Ο Τεύκρος αποχωρεί. Η Ελένη μόνη στη σκηνή ξεσπά σε βαθύ κλάμα και μοιρολόγι. Ακούγοντάς την, μια ομάδα γυναικών μπαίνει στο σκηνικό χώρο και απλώνεται στην ορχήστρα*.

- Η είσοδος του Χορού στο αρχαίο θέατρο γινόταν κατά κανόνα με κάποια επισημότητα, με ρυθμικά συνήθως βήματα, με τρόπο δηλαδή που θύμιζε θρησκευτική τελετουργία: κάτι σαν τις σημεινές λιτανείες των εικόνων ή την ακολουθία του Επιταφίου.
- Ας μεταφερθούμε νοερά στο θέατρο του Διονύσου εκείνο το πρωινό του 412 π.Χ. κι ας φανταστούμε την είσοδο των γυναικών του Χορού στην ορχήστρα.

Παράσταση τραγικού Χορού μπροστά στο βωμό του Διονύσου (αττικός ερυθρόμορφος κρατήρας του 5ου αι. π.Χ.)

- Στην εποχή μας όμως η τραγωδία δεν έχει πια θρησκευτικό χαρακτήρα. Ο σκηνοθέτης, επομένως, μπορεί να κινηθεί πιο ελεύθερα.
- Ας παρατηρήσουμε τη φωτογραφία από μια σύγχρονη παράσταση αρχαίου δράματος. Πώς εισάγει το Χορό ο σκηνοθέτης;
- Με βάση τα στοιχεία της α'αντιστροφής, ποιες οδηγίες θα έδινες εσύ ως σκηνοθέτης στις γυναίκες του Χορού για την είσοδό τους στην ορχήστρα;

Είσοδος Χορού (Ευριπίδης: Ηλέκτρα, ΔΗΠΕΘΕ. Πάτρας, 2003, επιμ. κίνησης Α.Καζούρη)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Παρακολουθούμε την Πάροδο*, την πρώτη είσοδο του Χορού στην ορχήστρα. Ο Χορός, μια ομάδα ανθρώπων με κοινά χαρακτηριστικά, ένα ομοιογενές σύνολο, δίνει στην τραγωδία λυρική διάσταση με το τραγούδι του. Στη συγκεκριμένη τραγωδία οι γυναίκες του Χορού και η Ελένη εκφράζουν εναλλάξ (δι' ἀμοibaίων*) τη συναισθηματική τους φόρτιση μέσα από ένα θρηνητικό τραγούδι, τον κομμό*.
- Ας προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε στοιχεία μορφής και περιεχομένου, με τα οποία εκφράζεται ο θρηνητικός χαρακτήρας του τραγουδιού αυτού.

Σημαντικό

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

«ΔΑΚΡΥΑ ΔΑΚΡΥΣΙ, ΠΑΘΕΑ ΠΑΘΕΣΙ»

Εμέ μου πρέπουν κλάματα, δάκρυα και μυριολόγια,
να κλαίω το βράδυ σιγανά και την αυγή γεμάτα
κι αυτού στα ξημερώματα να σέρνω μυριολόγι.
Κλάψετε, μάτια μ', κλάψετε, να σύρετε ποτάμι,

να γένει λίμνη και γιαλός, να πάει στον κάτω κόσμο,
για να βρεχούντ' οι άβρεχοι, να πιουν οι διψασμένοι,
να βάλουν κι οι γραμματικοί νερό στο καλαμάρι,
να γράψουνε τα βάσανα των πολυαγαπημένων.

Σύγχρονο μοιρολόγι (απόσπασμα)

(Από το Α. Passow, Τραγούδια Ρωμαίικα, Χ. Τεγόπουλος - Ν. Νίκας)

Β' ΣΤΡΟΦΗ

ΕΛΕ. **Γυναίκες της Ελλάδας,¹¹** αχ!
 κούρσεμα карабиού βαρβαρικού, 225
ἦρθε ένας ναύτης Αχαιοί,
ἦρθε¹² και πόνους μου 'φερε
 βαριούς στους πόνους που έχω.
 Την γκρεμισμένη τώρα Τροία
την τρώει ανέλεη φωτιά 230
 φταίω εγώ για τόσους φόνους
 και τ' όνομά μου, που ένα πλήθος
 σώριασε δυστυχίες. Η Λήδα
πέρασε βρόχο στο λαιμό της
 και πέθανε για τις ντροπές μου. 235
 Στο πέλαο, παραδέρνοντας,
ο άντρας μου είναι πια χαμένος
ο Κάστορας κι ο Πολυδεύκης,
διπλό καμάρι της πατρίδας,
έγιναν άφαντοι κι αφήσαν 240
έρημες τις παλαιίστρες, πλάι
στις καλαμιές του Ευρώτα, δίχως
αλόγων ποδοβολητά.¹³

επανάληψη/
αναδίπλωση:
αναφιλητάκλιμάκωση για τον
ΜενέλαοΟΙ ΣΥΜΦΟΡΕΣ
ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ► Ποιες ειδήσεις μεταφέρει
η Ελένη στις γυναίκες
του Χορού;

Β' ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

ΧΟΡ. Άα! **Τύχη πολυστέναχτη**
και πικραμένη μοίρα¹⁴ που έχεις! 245
 Αγλύκαντη ζωή¹⁵ από τότε
 που σ' έσπειρεν ο Δίας, όταν
 σαν κύκνος λευκοπτέρουγος
 αστράφτοντας μες στον αιθέρα
 μπήκε στις μάνας σου τον κόρφο. 250
Ποια συμφορά σου λείπει τάχα;
Ποια δυστυχία δεν έχεις υποφέρει;
 Κρεμάστηκε η μητέρα σου,
 τα δυο σου αδέλφια, δίδυμα του Δία
 βλαστάρια, δε χαρήκαν τη ζωή τους. 255
 Δε βλέπεις την πατρίδα πια
 κι ολούθε λεν στις πολιτείες
 πως μ' ένα βάρβαρο, κυρά μου,
 σ' άτιμο πλάγιασες κρεβάτι.
Πνίγηκε μες στα κύματα ο καλός σου, 260
 κι ούτε ποτέ στο πατρικό
 παλάτι σου χαρά θα δώσεις
 και της Χαλκίοικης¹⁶ το ναό.

Η ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ
ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ► Γιατί λυπάται ο Χορός
την Ελένη;Από το άτομο στην ομάδα ...
συμπάσχουν
συναισθάνονται

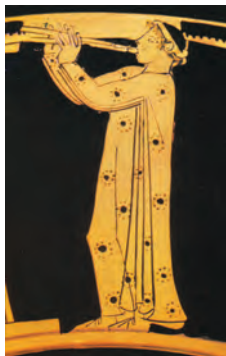
ΣΧΟΛΙΑ

11. Με αυτή την προσφώνηση οι θεατές **πληροφορούνται έμμεσα την καταγωγή του Χορού.**
12. Η επανάληψη της λέξης *ἦρθε* (αναδίπλωση) είναι σκόπιμη και δείχνει ότι το κλάμα πνίγει την Ελένη που ξαναλέει την ίδια λέξη.
13. Ο ιππέας Κάστορας και ο πυγμάχος Πολυδεύκης ενσάρκωναν στην αρχαιότητα το αθλητικό ιδεώδες των Δωριέων.
14. **Η τύχη και η μοίρα θεωρούνται ήδη από τον Όμηρο πρωταρχικές δυνάμεις του σύμπαντος, που καθορίζουν τη ζωή του ανθρώπου.**
15. Στο πρωτότυπο *αἰὼν δυσαίων*. Κυριολεκτικά σημαίνει ζωή δυστυχομένη. Παρόμοιο είναι το δικό μας «βίος αβίωτος» = ζωή αβάσταχτη.
16. Ναός της Αθηνάς στη Σπάρτη. Ονομάστηκε έτσι ή γιατί οι πύλες του ήταν χάλκινες ή γιατί οι τοίχοι καλύπτονταν από ελάσματα χαλκού.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Παρακολουθώντας τη συμμετοχή των γυναικών στο θρήνο της Ελένης και βασιζόμενοι σε στοιχεία που προκύπτουν από το κείμενο, ας κάνουμε υποθέσεις για τη σκευή του Χορού, την κίνησή του στην ορχήστρα και τη μουσική που ακούγεται σε όλη τη διάρκεια του κομμού.

Σε αυτές μας τις υποθέσεις θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν και τα παρακάτω στοιχεία:

- Ο Χορός γίνεται ένα ομοιογενές σύνολο χάρη και στη σκηνική του παρουσία, όπως το συντονισμό συχνά των κινήσεων, το συγχρονισμό των χειρονομιών, την κοινή σκευή.
- Τα λυρικά μέρη της τραγωδίας συνοδεύει πάντοτε μουσική. Στις αρχαίες μάλιστα παραστάσεις ήταν αναγκαία η συμμετοχή ενός αυλητή σε όλη τη διάρκεια του έργου. Έτσι παρουσιάζοταν ένα πλούσιο θέαμα με το συνδυασμό λόγου, μουσικής και κίνησης.

Αυλητής (ερυθρόμορφο αγγείο του 5ου αι. π.Χ.)

Χορός από παράσταση της Ελένης
(Εθνικό Θέατρο, 1977, χορογρ. Ντ. Τσάτσου-Συμεωνίδη)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Το Χορό της τραγωδίας αποτελούν συνήθως γυναίκες ή γέροντες, άνθρωποι δηλαδή αδύναμοι να επέμβουν δραστικά στην εξέλιξη του δράματος. Συμμετέχουν πάντως συναισθηματικά, παρακολουθώντας την πορεία του τραγικού ήρωα και συμπάσχοντας μαζί του.

- Ας επισημάνουμε την ταυτότητα του Χορού στην τραγωδία μας και ας συζητήσουμε τη συγκεκριμένη επιλογή.

- Οι γυναίκες του Χορού στον κομμό επαναλαμβάνουν τις συμφορές της Ελένης, καθρεπτίζοντας έτσι το πάθος της ηρωίδας.

- Σε ποιο μέρος του κομμού ο Χορός γίνεται η ηχώ της ηρωίδας και τι νόημα έχει άραγε αυτή η επανάληψη για τους θεατές;
- Αξίζει να προσέξουμε τις λεπτές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις ειδήσεις που μεταφέρει η Ελένη και σ' αυτές που επαναλαμβάνει ο Χορός. Ποιες είναι; Θα συμβάλουν άραγε στη δραματική εξέλιξη; **Σημαντικό**

Χορός της Ελένης (Κ.Θ.Β.Ε., 1982,
σκην. Α. Βουτινιάς, χορογρ. Ε. Πήττα)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

«ΟΛΕΣ ΟΙ ΔΟΥΛΕΣ ΓΥΡΩ ΤΗΣ ΣΙΓΟΚΛΑΙΓΑΝ»

[Όταν η Πηνελόπη μαθαίνει ότι οι μνηστήρες σχεδιάζουν να εξοντώσουν το γιο της, τον Τηλέμαχο, αρχίζει το θρήνο.]

Αλλά την Πηνελόπη πόνος βαρύς την συνεπήρε, που την ψυχή / μαραίνει· δεν κοίταξε να βρει σκαμνί, απ' τα πολλά μέσα στο σπίτι, / ν' ακουμπήσει· κάθισε στο κατώφλι της καλοχτισμένης κάμαρης, / σπαραχτικά θρηνώντας· κι όλες οι δούλες γύρω της / σιγόκλαιγαν, όσες βρεθήκανε στο θάλαμο, / γερόντισσες και νέες.

Όμηρος, Οδύσσεια δ, στ. 716-728 (μτφρ. Δ. Ν. Μαρωνίτης)
(Από το Ομήρου Οδύσσεια, Ραψωδία δ, Καστανιώτης)

Επὶ 17

Το παθητικό στοιχείο:
εκδήλωση του πάθους
και των συνεπειών του.
Με αυτό το στοιχείο
συσχετίζονται,
επίσης, η τραγικότητα και
η συναισθηματική πορεία
της Ελένης

ΕΛΕ. Ποιος Ἕλληνας ἢ Τρωαδίτης
πελέκησε το πεύκο εκείνο¹⁸ 265
που ἔφερε τόσα δάκρυα στην Τροία;
Καράβι συμφοράς ο Πάρης
φτιάχνοντας ἀπ' αὐτό εταξίδεψε
με το βαρβαρικό σκαρί του 270
κι αρμένισε στη χώρα μου
γί' αὐτή τη δύσμοιρη ομορφιά,
τον ἔρωτά μου να κερδίσει.
Μαζί του η φόνισσα και δολοπλόκα
Κύπριδα, στο χαμό οδηγώντας
Δαναούς και Πριαμίδες¹⁹ 275
δύστυχη που ἔμαι!
Κι ἀπ' το χρυσό θρόνι της η Ἥρα,
του Δία η σεβαστή γυναίκα,
το φτεροπόδη ἔστειλε Ερμή.
Κι ως ἔκοβα μες στην ποδιά μου
τριαντάφυλλα δροσάτα, στη Χαλκίοικη 280
δῶρο την Αθηνά για να τα πάω,
μ' ἄρπαξε αὐτός κι ἀπ' τον αἰθέρα ἐδῶ
στον ἄχαρο μ' ἔφερε τόπο
τη δόλια,²⁰ αἰτία για να σφαχτούν
οἱ Ἕλληνες κι οἱ Πριαμίδες. 285
Και τ' ὄνομά μου ντροπιασμένη,
ψεύτικη το λερώνει φήμη
πλάι στου Σιμόντα τα νερά.

ΔΙΑΛΟΓΙΚΗ ΣΚΗΝΗ (στ. 289-371)

ΧΟΡ. Ξέρω, σε ζώνουν συμφορές· μα πρέπει
με υπομονή τις πίκρες να βαστάξεις. 290
ΕΛΕ. Καλές μου, με ποια δέθηκα ἐγὼ μοῖρα;
Με γέννησε η μητέρα μου σαν κάτι
παράξενο;²¹ Καμιά Ελληνίδα ἢ ξένη
ποτές αὐγὸ πουλιοῦ δεν ἔκανε ὅπως
ἐμένα η Λήδα ἀπὸ το Δία, ως λένε.²² 295
Αλλόκοτη κι ολάκερη η ζωὴ μου·
δυο οἱ φταίχτες, η Ἥρα κι η ομορφιά μου.

Οἱ ΥΠΑΙΤΙΟΙ
ΤΩΝ ΣΥΜΦΟΡΩΝ

- Ποιους θεωρεῖ
η Ελένη υπεύθυνους
για τα δεινά της;
- Ποιες ἦταν οἱ συνέπειες
της απαγωγῆς της Ελένης;

Η ΑΛΛΟΚΟΤΗ ΖΩΗ
ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

- Γιατί η Ελένη θεωρεῖ
αλλόκοτη τη γέννησή της;

ΣΧΟΛΙΑ

17. Μέρος του χορικού ἄσματος, που συμπληρώνει τη στροφή και την αντιστροφή.
18. Την Ελένη στην πραγματικότητα δεν την ενδιαφέρει ποιος κατασκεύασε το πλοίο. Συνδέοντας ἓνα συνηθισμένο γεγονός (ναυπήγηση ἑνὸς πλοίου) με τις φοβερές συνέπειές του, ἀναζητᾷ την ἀρχὴ των συμφορῶν της.
19. Δαναοί = Ἕλληνες, Πριαμίδες = Τρωαδίτες.
20. Η ἀρπαγὴ της Ελένης παρουσιάζει ομοιότητες με το μῦθο της ἀρπαγῆς της Περσεφόνης.
21. Παράξενο (στο πρωτότυπο τέρας). Η λέξη επαναλαμβάνεται και στο στίχο 296 (και μεταφράζεται ως αλλόκοτη). Η λέξη τέρας στα ἀρχαία ἐλληνικά ἦταν ἀμφίσημη, γιατί υποδήλωνε και το θαυμαστό και το τερατώδες.
22. Σύμφωνα με μια παράδοση, μετὰ την ἐρωτικὴ της ἔνωση με τον κύκνο-Δία η Λήδα γέννησε ἓνα αὐγὸ, ἀπὸ ὅπου βγήκε η κόρη της, η Ελένη.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Σε όλη τη διάρκεια του κομμού η Ελένη εκφράζει την **οδύνη και την απελπισία της**.
- Πώς ο αρχαίος υποκριτής, που υποδύονταν την Ελένη, **πιστεύεις ότι θα απέδιδε αυτά τα έντονα συναισθήματα**; Ας λάβουμε υπόψη ότι: α) οι ηθοποιοί στο αρχαίο θέατρο φορούσαν προσωπίό και β) ο πιο κοντινός θεατής απείχε περίπου 10 μέτρα και ο πιο μακρινός περίπου 100.

Ηθοποιοί με προσωπίό από σύγχρονη παράσταση

Σύγχρονοι θεατές σε αρχαίο θέατρο

Θεατές από αγγειογραφία (μελανόμορφο αγγείο του 6ου αι. π.Χ.)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Έχουμε ήδη διαπιστώσει στον Πρόλογο την τραγική θέση της Ελένης. Στοιχεία που ορίζουν την τραγικότητα ενός προσώπου και το καθιστούν τραγικό ήρωα θεωρούνται –ανάμεσα στα άλλα– **τα αισθήματα ενοχής, η σύγκρουσή του με υπέρτερες δυνάμεις, η απότομη μεταστροφή της τύχης, η επικράτηση μιας αναπόφευκτης μοίρας**. Ας αναζητήσουμε στον κομμό στοιχεία που συνθέτουν την τραγικότητα της ηρωίδας.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 3

Ο ΘΡΗΝΟΣ

[Μετά την πτώση της Τροίας η αιχμάλωτη Εκάβη, γυναίκα του Πρίαμου και μητέρα του Έκτορα, θρηνεί.]

Συφορά!

Πώς η δύστυχη, πώς να μην κλαίω, που μου χάθηκαν
τα παιδιά μου, η πατρίδα μου, ο άντρας μου;
Μεγαλεία των προγόνων πεσμένα' λοιπόν
μια σκιά, τίποτ' άλλο δεν ήσαστε.
Τι να πω, τι ν' αφήσω
και σαν τι να θρηνήσω;
Πώς οι κλειδώσες, αχ, μου πονούνε της δύστυχης,
ξαπλωμένη όπως είμαι δω χάμα

με την πλάτη σε στρώση σκληρή!

Οχ, οι πόνοι τρυπούν τα πλευρά μου,
τα μελίγγια μου εδώ, το κεφάλι.
Να σαλεύω πώς θέλω
τον κορμιού το σκαρί
μια δεξιά, μια απ' την άλλη,
να κρατά το ρυθμό στους αστέρευντους θρήνους μου!
Θρήνοι, δίχως τραγούδια χορών,
είν' αυτή η μουσική που ταιριάζει στους δύστυχους.

Ευριπίδης, *Τρωαδίτισσες*, στ. 105-121 (μτφρ. Θ. Σταύρου)
(Από το *Τραγωδίες του Ευριπίδη*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)

ἄγαλμα - χρώματα

επιθυμία για αλλαγή
της πραγματικότητας...
παθητικό στοιχείο

Προοίμιο 291-303

Κυρίως τμήμα 303-331

Επίλογος 332-345

ἀναίτιος-παναίτιος

αναγνώριση προσώπων
με σημάδια

Αχ! να σβηνόμουν πάλι σαν εικόνα²³
 κι αντί για την ωραία θωριά μου ετούτη
 μεγάλη ασκήμια να 'χα, να ξεχνούσαν 300
 την τωρινή μου οι Έλληνες τη φήμη
 κι ό,τι καλό δικό μου να κρατούσαν,
 όπως θυμούνται τώρα το κακό. Όποιος
 έχει μια συμφορά θεοσταλμένη,
 το χτύπημα βαρύ, μα το υποφέρει 305
όμως πολλά δεινά με ζώνουν. Δίχως
 να φταίω με κακολογούν· ετούτο
 χειρότερο είναι απ' την αλήθεια, πράξεις
 να σου φορτώνουν που δεν έχεις κάνει.
Μ' έριξαν οι θεοί απ' την πατρίδα 310
 σε βάρβαρες συνήθειες, χωρίς φίλους,
 κι ενώ ήμουν λεύτερη, έχω γίνει σκλάβα·
οι βάρβαροι όλοι δούλοι, εξόν²⁴ ο αφέντης,²⁵
 Κι η άγκυρα που μου βάσταε τις ελπίδες,
 πως κάποια μέρα ο άντρας μου θα 'ρχόταν 315
 να με λυτρώσει απ' τα δεινά μου, πάει,
δεν είναι ζωντανός, το φως δε βλέπει.
 Χάθηκε η μάνα μου κι εγώ φονιάς της·
άδικα, μα βαραίνει εμέ το κρίμα²⁶
η κόρη μου, καμάρι του σπιτιού μου, 320
 κακογερνάει ανύπαντρη, παρθένα²⁷
τα δυο μου αδέρφια, οι Διόσκουροι, πεθάναν.²⁸
 Κι εγώ που συμφορές με ζώνουν τόσες,
ενώ είμαι ζωντανή, νεκρή λογίμαι.
 Και τελευταίο αυτό, στη Σπάρτη αν πάω, 325
 δε θα μ' αφήσουν να διαβώ τις πύλες,
 θαρρώντας πως εχάθηκ' η Ελένη
 της Τροίας με το Μενέλαο. Τι εκείνος
αν ζούσε, θα με γνώριζε απ' τα κρύφια
σημάδια, μοναχά γνωστά στους δυο μας.²⁹ 330
Δε γίνεται όμως τούτο, ουδέ θα γίνει

► Ποια είναι τα αίτια
της δυστυχίας της;

η ομορφιά
οι θεοί

► Ποια είναι τα τωρινά
βάσανά της;

εξορία, μοναξιά
δουλεία,
χωρίς ελπίδα για το μέλλον,
θάνατος Μενελάου (;)
θάνατος μητέρας - ενοχές
δυστυχία κόρης Ερμιόνης
θάνατος αδελφών
επίσημα θεωρείται νεκρή
αδυναμία επιστροφής στην
πατρίδα.

ΣΧΟΛΙΑ

23. Στο πρωτότυπο *ἄγαλμα*. Η Ελένη πιθανόν να εύχεται να εξαφανιζόταν η ομορφιά της, όπως το χρώμα από ένα άγαλμα (τα αρχαία αγάλματα ήταν πολύχρωμα) ή από ένα ζωγραφικό πίνακα.
24. *εξόν* = εκτός.
25. Σύμφωνα με την κυρίαρχη αντίληψη των Αθηναίων, τα βαρβαρικά ήθη είναι κατώτερα από τα ελληνικά και οι βάρβαροι είναι δούλοι, καθώς είναι υποταγμένοι στον απόλυτο μονάρχη.
26. Εκφράζει και εδώ η Ελένη (όπως και στο στ. 64) την άποψη ότι είναι *αναίτιος* και ταυτόχρονα *παναίτιος*, δηλαδή ότι είναι αθώα και ταυτόχρονα υπεύθυνη για όλα, εξαιτίας της ομορφιάς της.
27. Κόρη της Ελένης είναι η Ερμιόνη, η οποία ακούγεται εδώ για πρώτη φορά. Με το ρήμα *κακογερνάει* η Ελένη δεν αναφέρεται στην τωρινή αλλά στη μελλοντική τύχη της κόρης της.
28. Η Ελένη υιοθετεί εδώ τη χειρότερη εκδοχή.
29. Η αναγνώριση δύο προσώπων στην αρχαία ελληνική τραγωδία, όπως και στον Όμηρο και αλλού, μπορεί να γίνει με *σημάδια*.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Το θρηνητικό τραγούδι σταματάει. Ο Χορός αισθάνεται την ανάγκη να σταθεί κοντά στην Ελένη και να την παρηγορήσει. Τα παρηγορητικά αυτά λόγια προκαλούν την αντίδραση της Ελένης.

- Ας προσπαθήσουμε να φανταστούμε την Ελένη όσο αυτή μιλάει.
 - Ποια θα είναι η στάση της; Πού θα απευθύνεται; Ποια θα είναι η ένταση της φωνής της; Θα κινείται και πώς;
 - Ό,τι απεικονίζεται στη διπλανή φωτογραφία βρίσκεται κοντά σε όσα φαντάστηκες;

Ελένη και Χορός (Α. Συνοδινού, Εθνικό Θέατρο, 1977, σκην. Α. Σολομός)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Μετά το θρηνητικό τραγούδι της η ηρωίδα μοιάζει να έχει επανακτήσει την ψυχραιμία της και προβαίνει σε μια «ρητορική» διαμαρτυρία. Ο ρητορικός χαρακτήρας του λόγου της μπορεί να γίνει φανερός στην άρτια διάρθρωσή του, στις ρητορικές ερωτήσεις και στις αποφθεγματικές εκφράσεις που τον διανθίζουν. Ας τα επισημάνουμε.
- Αξίζει να σταθούμε στις αποφθεγματικές εκφράσεις. Θίγουν θέματα που ίσως απασχολούσαν τους Αθηναίους εκείνη την εποχή.
 - Ας τα αναζητήσουμε. Κατά πόσο τα θέματα αυτά μας προβληματίζουν και σήμερα;
- Δίχως να φταίω με κακολογούν (στ. 306-307), παραπονιέται και πάλι η Ελένη.
 - Βρίσκεις δικαιολογημένο το παράπονό της;
 - Τι πιστεύεις ότι επιδιώκεται με τη συχνή αναφορά της στην άδικη δυσφήμισή της; Ίσως θα μπορούσαμε να συναισθανθούμε το παράπονό της, αν φέραμε στο νου μας ανάλογες δικές μας εμπειρίες.

Γ. Ρίτσος, Ελένη
(Μ. Λυμπεροπούλου, ΔΗΠΕΘΕ
Πάτρας, 1991)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 4

ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΣΩΜΑ

[Στην τραγωδία Η Ιφιγένεια στην Αυλίδα ο Αγαμέμνωνας έχει αποφασίσει να θυσιάσει την κόρη του Ιφιγένεια, προκειμένου να εξιλεώσει την Αρτεμη και να πραγματοποιηθεί ο απόπλους του ελληνικού στόλου, που έχει καθηλωθεί από την άπνοια στην Αυλίδα. Για να πείσει την Κλυταιμνήστρα να φέρει στην Αυλίδα την Ιφιγένεια, της γράφει ψέματα ότι θα την παντρέψει με τον Αχιλλέα* όταν ο Αχιλλέας πληροφορείται την πλεκτάνη αυτή, εξοργίζεται για τη χρησιμοποίηση του ονόματός του εν αγνοία του.]

ΑΧΙΛΛΕΑΣ. [στην Κλυταιμνήστρα] [...] τ' όνομά μου της κόρης σου φονιάς θα γίνει τότε, κι ας μην πήρε μαχαίρι. Ο αίτιος βέβαια είν' ο άντρας σου* και το κορμί μου ωστόσο δε θα 'ναι αγνό, αν χαθεί για με, για γάμο μ' εμένα η κόρη αυτή [...]

Θα 'μουν εγώ ο πιο πρόστυχος Αργεΐος, θα 'μουν εγώ ένα τίποτα [...], αν φονιάς θα γίνει, για χατίρι τ' αντρός σου, το όνομά μου.

Ευριπίδης, Η Ιφιγένεια στην Αυλίδα, στ. 938-947 (μτφρ. Θ. Σταύρου)
(Από το Τραγώδιες του Ευριπίδη, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)

Τι να την κάνω τη ζωή πια;

τραγικότητα Ελένης
συναισθήματα ενοχής
δυσφήμιση
σύγκρουση με τους θεούς
αναπόφευκτη μοίρα
απότομη μεταστροφή της
τύχης

πολλά φαίνονται ως
αληθινά και στηρίζονται
σε ψέματα

η επιμονή του Θεοκλύ-
μενου ως ένδειξη μη
αγάπης.

Γιατί δεν το σκέφτηκε πριν η
Ελένη;
Βρίσκεται σε σύγχυση
Εξέλιξη της υπόθεσης

Γιατί λοιπόν να ζω;³⁰ Τι με προσμένει;
Για να γλιτώσω από τα βάσανά μου,
να παντρευτώ ένα βάρβαρο και πλούσια
ζωή μαζί του να περνά; Η γυναίκα 335
σα θα δεχτεί έναν άντρα που δε στέργει,
δεν έχει σέβας διόλου στον εαυτό της.
Πιο καλά θάνατος, μα να 'ναι ωραίος.
Το κρέμασμα ντροπή, κι οι δούλοι ακόμα 340
τέτοιο χαμό για αισχρό τον λογαριάζουν.
Έχει αρχοντιά κι ευγένεια το μαχαίρι
κι απ' τη ζωή γοργά ξεφεύγεις. Έχω
τόσο βαθιά στη δυστυχία βουλιάξει
σ' άλλες γυναίκες η ομορφιά χαρίζει
χαρά, το χαλασμό σε μένα μόνο. 345

XOP. Όποιος και να' ναι, Ελένη, ο ξένος, όσα
διηγήθηκε γι' αλήθεια μην τα πάρεις.
ΕΛΕ. Μου το 'πε καθαρά, ο Μενέλαος πάει. 350
XOP. Συχνά οι αλήθειες ψέμα καταντούνε.
ΕΛΕ. Μα και συχνά τ' αντίθετο συμβαίνει.
XOP. Γυρίζει στο κακό μονάχα ο νους σου.
ΕΛΕ. Φόβος βαρύς κι ασήκωτος με ζώνει.
XOP. Απ' το παλάτι σ' αγαπάει κανένας;
ΕΛΕ. Όλοι' εξόν αυτός που ταίρι του με θέλει.³¹ 355
XOP. Να τι θα κάνεις' άφησε τον τάφο...
ΕΛΕ. Πού θες να φτάσεις;³² Τι με συμβουλευείς;
XOP. Να πας μες στο παλάτι και την κόρη
της πελαγίσιας νύμφης, τη Θεονόη,
που όλα τα γνωρίζει, να ρωτήσεις
ο άντρας σου αν ακόμα ζει ή δε βλέπει 360
το φως του ήλιου πια. Κι όταν θα πάρεις
σίγουρες προφητείες, μπορείς τότε
να χαίρεσαι ή να κλαις. Προτού να ξέρεις,
ποιο τ' όφελος να θλίβεσαι; Άκουσέ με'
άσε τον τάφο, πήγαινε σ' εκείνη 365
και θα τα μάθεις όλα' αφού 'ναι κάποιος
στο σπίτι να σου πει όλη την αλήθεια,
τι ψάχνεις μακριά; Μαζί σου θέλω
να 'ρθώ κι εγώ εκεί μέσα, τις μαντείες
ν' ακούσω της παρθένας' οι γυναίκες 370
πρέπει να βοηθούν η μια την άλλη.

Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

► Ποια απόφαση παίρνει
η Ελένη και για ποιους
λόγους;
δυστυχία, καμία ελπίδα για το
μέλλον: αυτοκτονία

επιθυμία για φυγή (αυτοκτονία) από
την πραγματικότητα
το παθητικό στοιχείο (νεωτερισμός
Ευριπίδη)

Η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

► Με ποια επιχειρήματα
προσπαθεί ο Χορός
να αποτρέψει την Ελένη
από την απόφασή της;

► Ποια συμβουλή της δίνει
ο Χορός;

Αλλαγή στάσης
του Χορού
Τι εξυπηρετεί;

Εδώ ομιλεί ο κορυφαίος του Χορού

γυναικεία αλληλεγγύη, έτσι θα εμφανιστεί
ο Μενέλαος ...

ΣΧΟΛΙΑ

30. Το ίδιο ερώτημα είχε θέσει η Ελένη στο μονόλογό της στον Πρόλογο (στ. 68-69: *τι να την κάνω τη ζωή πια*). Τότε όμως είχε αιτιολογήσει την απόφασή της να μείνει στη ζωή με την ελπίδα της επιστροφής του Μενέλαου.
31. Εννοεί το Θεοκλύμενο, που κάνει ό,τι μπορεί για να πάρει την Ελένη γυναίκα του' η προσπάθειά του όμως αυτή, να της επιβάλει το γάμο παρά τη θέλησή της, είναι για την Ελένη δείγμα έλλειψης αγάπης.
32. Η Ελένη διακόπτεται το λόγο της Κορυφαίας από φόβο μήπως, αν αφήσει το μήνι του Πρωτέα, βρεθεί στο έλεος του Θεοκλύμενου.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Τα προηγούμενα τμήματα του Χορικού άδονταν από όλα τα μέλη του Χορού. **Τώρα όμως από το ομαδικό τραγούδι περνάμε στη συνομιλία μεταξύ της Ελένης και της Κορυφαίας του Χορού.**
 - Πιστεύεις ότι η κίνηση των γυναικών του Χορού αλλάζει;
 - Πώς φαντάζεσαι τη στάση και τις κινήσεις της Ελένης και της Κορυφαίας όσο αυτές συνομιλούν;

Κορυφαία - Γυναίκες του Χορού (Εθνικό Θέατρο, 1977, σκην. Α. Σολομός, χορογρ. Ν. Τσάτσου-Συμεωνίδου)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Πολλές φορές οι ήρωες του Ευριπίδη εκφράζουν την επιθυμία να αποδράσουν από την οδυνηρή πραγματικότητα μέσα στην οποία ζουν. Κάποτε η επιθυμία τους αυτή εκφράζεται και ως ευχή να πεθάνουν ή ως παράπονο που δεν είναι ήδη νεκροί.
 - Σε ποια σημεία του λόγου της Ελένης διαφαίνεται η επιθυμία απόδρασης;
 - Ποια είναι η οδυνηρή πραγματικότητα από την οποία θέλει να αποδράσει;
 - Ποια αισθάνεται ότι είναι η ευθύνη της;
- Όσο εξελίσσεται το έργο, μπορούμε να διαμορφώνουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τη λειτουργία του Χορού στην Ελένη. **Ο Χορός, που σε όλη τη διάρκεια του κομμού συνέπασχε με την Ελένη θεωρώντας αληθινές τις πληροφορίες του Τεύκρου, εκφράζει πλέον επιφυλάξεις για την αξιοπιστία τους και αναλαμβάνει πιο ενεργό ρόλο.**
 - Ας προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε την αλλαγή στη στάση του Χορού και να διερευνήσουμε τη σημασία της στη δραματική οικονομία του έργου.

Ελένη - Χορός (Α. Τασπούλου, Αμφιθέατρο, 1999, σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 5

«ΙΝΤΑ ΘΕΛΩ ΠΛΙΟ ΤΗ ΖΗΣΗ ΝΑ ΜΑΚΡΑΙΝΩ»

[Η Αρετούσα, που περιμένει το γυρισμό του αγαπημένου της Ερωτόκριτου, πληροφορείται το θάνατό του.]

ΑΡΕΤΟΥΣΑ. Ρωτόκριτε, ίντα θέλω πλιο τη ζήση να μακραίνω;
Ποια ολπίδα πλιο μου 'πόμεινε και θε να σ' ανιμένω;
Δίχως σου πώς είν' μπορετό στον κόσμο πλιο να ζήσω;
Ανάθεμα το ριζικό στά φύλαγεν οπίσω!

[...]
Μοίρα, δε σε φοβούμαι πλιο κι ό,τι κι α θέλεις κάμε,
[...]
εις τα βουνιά ας με ριξουνσι και τα θεριά ας με φάσι,
η απονιά σου να χαρεί κι η γνώμη να χορτάσει.

Β. Κορνάρος, Ερωτόκριτος, Ε, στ. 985-988, 1023, 1027-1028

(Από το Β. Κορνάρος, Ερωτόκριτος, Ερμής)

ΑΜΟΙΒΑΙΟ*³³ (στ. 372-436)

4 τμήματα

372-389

390-404

405-421

422-436

Ποια θέματα σε κάθε τμήμα
και πώς συνδέονται;

- ΕΛΕ. Σωστές, καλές³⁴ μου, οι συμβουλές σας·
εμπρός, εμπάτε στο παλάτι
να μάθετε ποιοι αγώνες
με καρτερούν ακόμα. 375
- ΧΟΡ. Με χαρά δέχομαι το κάλεσμά σου.
- ΕΛΕ. Ω! μαύρη μέρα.
Τάχα ποιο θλιβερό μαντάτο
θ' ακούσω η δύστυχη;
- ΧΟΡ. Μην προμαντεύεις συμφορές
κι από τα πριν θρηνολογείς. 380
- ΕΛΕ. Τι να 'χει πάθει ο δόλιος μου άντρας;
Το φως του ήλιου τάχα θα το βλέπει,³⁵
το τέθριππό του το άρμα³⁶ και των άστρων
τους δρόμους, ή με τους νεκρούς 385
βαθιά στην κατωγής
τη σκοτεινή τους έχει μοίρα;
- ΧΟΡ. Πάντοτε να 'χεις, ό,τι και να γίνει,
για τα μελλούμενα καλές ελπίδες.
- ΕΛΕ. Φωνάζω εσένα, Ευρώτα δροσερέ,³⁷ 390
με τα χλωρά καλάμια, κι όρκο παίρνω
σε σένα, αν είναι αλήθεια ο λόγος
πως έχει ο άντρας μου χαθεί
- ανόητη τάχα φήμη; Πες μου.
- ΕΛΕ. Θηλιά θα βάλω στο λαιμό μου φονική 395
ή θάνατο θα βρω, τρυπώντας
με κοφτερό μαχαίρι το κορμί μου
ποτάμι να χυθεί το αίμα,³⁸
σφαχτάρι³⁹ εγώ στις τρεις θεές
και στον τσοπάνη γιο του Πρίαμου,⁴⁰ 400
που μια φορά κοντά στις στάνες
έπαιζε το μονότονο σουραύλι.
- ΧΟΡ. Αλλού να πέσει το κακό,
για σε μονάχα η ευτυχία.

Εδώ πια δεν την ενδιαφέρει
ο τρόπος του θανάτου!Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ
ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ► Ποιοι είναι οι φόβοι
της Ελένης και πώς
τους αντιμετωπίζει
ο Χορός;► Ποιον όρκο παίρνει
η Ελένη;

ΣΧΟΛΙΑ

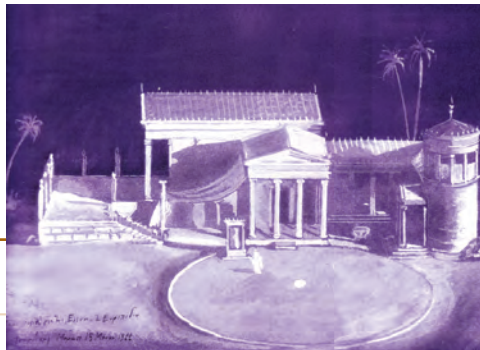
33. αμοιβαίο: λυρικός διάλογος ανάμεσα στην Ελένη και το Χορό.
34. Η Ελένη χρησιμοποιεί πληθυντικό αριθμό, επειδή η Κορυφαία μιλάει ως εκπρόσωπος όλων των γυναικών του Χορού.
35. Σε άλλη μετάφραση: Το φως άραγε βλέπει [ο Μενέλαος] / να βλέπει τα τέσσερα τ' άλογα του ήλιου, την πορεία των άστρων; (μτφρ. Ε. Χατζηανέστης).
36. Σύμφωνα με τη μυθολογία, ο Ήλιος ταξίδευε από την Ανατολή προς τη Δύση με άρμα που το έσερναν τέσσερα άλογα (τέθριππο).
37. Εδώ η Ελένη επικαλείται κάτι ιερό και πολύτιμο γι' αυτήν, τον ποταμό της πατρίδας της, τον Ευρώτα. Και εμείς στους όρκους μας επικαλούμαστε το θείο.
38. Ο τρόπος της αυτοκτονίας (με αγχόνη ή με μαχαίρι), που απασχόλησε την Ελένη στους στίχους 339-341, δεν την ενδιαφέρει πια, καθώς είναι αποφασισμένη να πεθάνει, αν η μαντεία της Θεονόης είναι κακή.
39. Η Ελένη σκέφτεται να αυτοκτονήσει με τον ίδιο τρόπο που θανατώνονταν τα ζώα στις θυσίες. Έτσι θα σιγματίσει τις τρεις θεές, που ευθύνονται για την τύχη της.
40. Εννοεί τον Πάρι.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Ο Χορός, που μπήκε στην ορχήστρα μετά τον Πρόλογο, τώρα αποχωρεί (μεθίσταται).
- Ας φανταστούμε την πορεία που ακολούθησαν οι γυναίκες του Χορού μπαίνοντας και βγαίνοντας από την ορχήστρα και ας τη σημειώσουμε στη διπλανή φωτογραφία.

Μακέτα σκηνικού του Γιάννη Τσαρούχη για παράσταση της Ελένης (Ελληνική Σκηνή της Άννας Συνοδινού, 1966)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ο Χορός συνήθως παρέμενε στην ορχήστρα σε όλη τη διάρκεια του έργου. Οι μεταστάσεις*, όπως αποκαλούνται οι αποχωρήσεις του από την ορχήστρα κατά τη διάρκεια της δράσης, είναι στα έργα που σώζονται ελάχιστες και γίνονται για δραματικούς λόγους. Στη σκηνή που παρακολουθούμε έχουμε μία από τις ελάχιστες αυτές μεταστάσεις.
- Με ποια πρόφαση αποχωρούν οι γυναίκες του Χορού;
- Ποιες δραματικές ανάγκες φαντάζεσαι ότι απαιτούν την απουσία του Χορού από την ορχήστρα;
- Η Ελένη αποδέχεται την πρόταση του Χορού να ελέγξει τις πληροφορίες του Τεύκρου προσφεύγοντας στη Θεονόη. Και όμως παραμένει στη σκηνή για λίγο.
- Μπορείς να δικαιολογήσεις το δισταγμό της;
- Ποια συναισθήματα σου προκαλεί αυτή η επιβράδυνση;

Ελένη (Α. Πασπάτη, Ευριπίδης Ορέστης, Εθνικό Θέατρο, 1982)

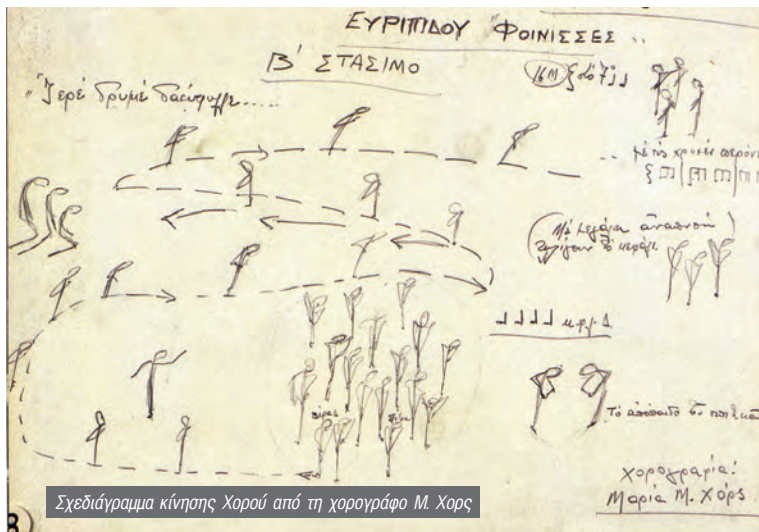
ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 6

«ΧΟΡΟΣ ΜΕ ΕΝΟΡΑΣΗ ΚΑΙ ΕΥΑΙΣΘΗΣΙΑ»

Εξάλλου, με παρόμοια πρόσωπα, δηλαδή γέροντες και γυναίκες, ο ποιητής είχε τη δυνατότητα να επιτύχει εκείνους τους συνδυασμούς ώριμης στοχαστικότητας και συγκινησιακής ευπάθειας, μαζί με ένα στοιχείο έντονης παθητικότητας, που χαρακτηρίζουν συνήθως τα λυρικά μέρη της τραγωδίας. Ο Χορός, ακόμα και όταν συγκροτείται από πρόσωπα ταπεινά –λ.χ. λαϊκές γυναίκες ή δούλους– διαθέτει ενόραση, ευαισθησία και πείρα, κάποτε μάλιστα σε βαθμό μεγαλύτερο από τα ηγεμονικά πρόσωπα του δράματος.

Ν. Χ. Χουρμουζιάδης

(Από το Ν. Χ. Χουρμουζιάδης, *Περί Χορού, Ο Ρόλος του Ομαδικού Στοιχείου στο Αρχαίο Δράμα*, Καστανιώτης)

Σχεδιάγραμμα κίνησης Χορού από τη χορογράφο Μ. Χορς

Μονωδία
Ἡ Ελένη τραγουδάει ..

Συμφορές του πολέμου
Αντιπολεμικός Ευριπίδης

Ἡ σύγκριση είναι χειρότερη
για την Ελένη!

ΕΛΕ. Ω!⁴¹ Τροία κακορίζικη,⁴² 405
ρημάχτηκες για κάτι που δεν έγινε
και τόσα υπόφερες δεινά
τα δώρα που μου χάρισεν ἡ Κύπρη
ατέλειωτα γεννήσαν μοιρολόγια,
αρίφνητο⁴³ αἶμα, δυστυχίες 410
πάνω στις δυστυχίες,
θρήνους στους θρήνους, συμφορές...
Μανάδες χάσαν τα παιδιά τους
στο φρυγικό του Σκάμαντρου το ρέμα
ρίξαν τα κομμένα τους μαλλιά⁴⁴ 415
των σκοτωμένων οι αδελφές.
Με πικρούς βόγγους και κραυγές
θρηνηλογήσαν οι Ελληνίδες,
χεροχτυπώντας το κεφάλι απελπισμένα
και με τα νύχια σκίζοντας, ματώνοντας 420
τα τρυφερά τους μάγουλα.⁴⁵
Ω! Καλλιστώ⁴⁶ καλότυχη παρθένα
της Αρκαδίας, που κάποτε
σου ἔδωσε ο Δίας τετράποδο κορμί
κι ἔτσι ἔσμιξε μαζί σου 425
καλύτερη ἀπ' τη μάνα μου εἶχες μοῖρα
με τη θωριά πυκνόμαλλου αγριμιού
-λιόντισσας ὅψη ανήμερη-
ξαλάφρωσες ἀπ' τη βαριά σου θλίψη
του Μέροπα ἡ κόρη, ἡ Τιτανίδα, 430
που για την ἀφτασθη ομορφιά της
ἡ Ἄρτεμη την ἔδωξε οργισμένη,
γίνηκε χρυσοκέρατη αλαφίνα
μονάχα τα δικά μου κάλλη 435
της Δαρδανίας αφάνισαν τα κάστρα
και τους βασανισμένους Αχαιοὺς.

Ο ΘΡΗΝΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

- ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ
- ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΛΕΘΡΙΑ
- ΟΜΟΡΦΙΑ ΤΗΣ

► Με ποια μυθικά πρόσωπα
συγκρίνει τον εαυτό της
ἡ Ελένη;

► Ποια είναι τα κοινά τους
σημεία;

ΣΧΟΛΙΑ

41. Ἡ Ελένη τραγουδάει αὐτά τα λόγια (μονωδία).
42. Ἡ Ελένη αναφέρθηκε ἤδη στα δεινά που προσέκρινε ἡ ομορφιά της σε συγκεκριμένα άτομα. Τώρα περνάει στα δεινά λαών, των Τρώων και των Ελλήνων.
43. αρίφνητο = ατέλειωτο.
44. Το κόψιμο των μαλλιών ἦταν ἐνδειξη πένθους.
45. Οἱ συγγενεῖς του νεκροῦ θρηνοῦσαν χτυπώντας το κεφάλι με τα χέρια και γδέρνοντας το πρόσωπό τους με τα νύχια. Αὐτός ο θρηνητικός τρόπος δεν εγκαταλείφθηκε ποτέ· τον συναντάμε ἀκόμα και σήμερα σε περιοχές της Ελλάδας, ὅπως στη Μάνη, στην Κρήτη..
46. Στους στίχους 422-436 ἡ Ελένη συγκρίνει τον εαυτό της με δύο μυθικά πρόσωπα, την Καλλιστώ (ἀπὸ τη λέξη κάλλος = ομορφιά) και την κόρη του Τιτάνα Μέροπα. Ἡ Καλλιστώ, σύμφωνα με τον Ευριπίδη, μεταμορφώθηκε σε λέαινα (λιόντισσα), ἐνῶ ἡ κόρη του Τιτάνα Μέροπα σε ελάφι. Ἡ σύγκριση αὐτή γίνεται, για να τονίσει ὅτι ἡ δική της τύχη εἶναι χειρότερη. Ἡ ομορφιά της Καλλιστῶς και της Τιτανίδας ἐβλάψε μόνο τις ἴδιες και ἡ μεταμόρφωσή τους σήμανε το τέλος των δεινῶν τους. Ἡ ομορφιά ὅμως της Ελένης κατέστρεψε ολόκληρους λαούς και της προσέκρινε συμφορές που δεν ἔχουν λήξει ἀκόμη.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Η Ελένη, πριν αποχωρήσει από τη σκηνή, τραγουδάει στίχους γεμάτους αγωνία και πάθος.

Οι διπλανές φωτογραφίες, αν και δεν είναι από παράσταση της *Ελένης*, θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν να παρατηρήσουμε τα μέσα (π.χ. βλέμμα, κίνηση χειρών), **με τα οποία οι σημερινοί ηθοποιοί εκφράζουν αυτό το πάθος**

- Τι θα αξιοποιούσες από αυτά, για να σκηνοθετήσεις ή για να ερμηνεύσεις τη μονωδία της Ελένης;

Κατίνα Παξινού

Μελίνα Μερκούρη

Αντιγόνη Βαλάκου

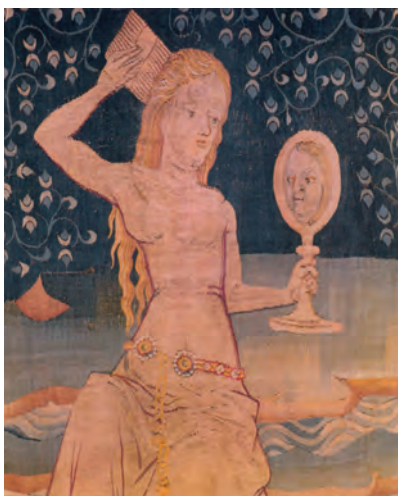
ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Η ιδέα ότι η ομορφιά είναι καταστροφική, είτε για εκείνον που την έχει είτε για τους άλλους, είναι πολύ διαδεδομένη.
 - **Ας εξετάσουμε πώς αντιμετωπίζει το θέμα της ομορφιάς της η Ελένη και αν επηρεάζει την τραγικότητά της.**
- Στο τελευταίο μέρος της Παρόδου, ιδιαίτερα στο αμοιβαίο, παρακολουθούμε την ηρωίδα να θρηνεί για τα πάθη της, τις προσωπικές της συμφορές και τις αγωνίες της, αλλά και για την αγκιότητα και τα δεινά του πολέμου. Εκφράζεται έτσι έντονα το παθητικό στοιχείο, που χαρακτηρίζει γενικότερα το έργο του Ευριπίδη.
 - Ας επισημάνουμε κάποια σημεία της Παρόδου, όπου γίνεται ιδιαίτερα εμφανές αυτό το στοιχείο.
 - Ποια συναισθήματα δημιουργούνται στους θεατές/αναγνώστες για την ηρωίδα;

Η Ελένη τελικά αποχωρεί. Η σκηνή μένει άδεια. Μια αίσθηση προσμονής κυριαρχεί. Σκέψου τι έγινε στην Πάροδο. Φαντάσου τη συνέχεια, πριν δεις τα παρακάτω.

Ω ναι, γελάω καμιά φορά, κι ακούω το γέλιο μου βραχνό ν' ανεβαίνει/ όχι απ' το στήθος πια, πολύ πιο κάτω, απ' τα πόδια' πιο κάτω, μες από τη γης. Και γελάω. Πως ήταν δίχως νόημα όλα, / δίχως σκοπό και διάρκεια και ουσία – πλούτη, πόλεμοι, δόξες και φθόνοι, / κοσμήματα και η ίδια η ομορφιά μου.

Γ. Ρίτσος, *Η Ελένη* (απόσπασμα)
(Από το Γ. Ρίτσος, *Η Ελένη*, Κέδρος)

Γυναικεία μορφή από ταπισερί του 14ου αι.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 7

Η ΟΜΟΡΦΙΑ

- Καθρέφτη, καθρεφτάκι μου, για πες μου αλήθεια τώρα, ποια είναι η ομορφότερη μέσα σ' αυτή τη χώρα; [...]
 - Δροσερή σαν τριαντάφυλλο είσαι όμορφη τσαρίνα, η μικρή όμως πριγκίπισσα είναι πιο όμορφη, πιο φίνα!
- Στα λόγια αυτά, η τσαρίνα πρασίνισε από λύσσα και τα μάτια της έβγαλαν φλόγες μίσους.

Α. Σ. Πούσκιν,
Η πριγκίπισσα και οι εφτά ιππότες
(παραμύθι)
(Από το Ο κόσμος των παραμυθιών, τόμ. 3,
Εκδοτικός Οργανισμός Χρυσός Τύπος)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ας υποθέσουμε ότι στους στίχους της *Ελένης* που θα διδαχθούν αναλυτικά στην τάξη σας δεν περιλαμβάνεται η Πάροδος. Αναλαμβάνετε να παρουσιάσετε συνοπτικά στους συμμαθητές σας τα βασικά της σημεία σε ένα κείμενο 100 περίπου λέξεων, έτσι ώστε οι συμμαθητές σας να μπορέσουν να μελετήσουν χωρίς πρόβλημα το Α΄ Επεισόδιο.
2. Οι γυναίκες του Χορού και η Ελένη εκφράζουν τη συναισθηματική τους φόρτιση μέσα από ένα τραγούδι (κομμός). Με ποιους εκφραστικούς τρόπους δηλώνονται τα συναισθήματά τους στη β' στροφή και τη β' αντιστροφή;
3. Ο Χορός στην τραγωδία *Ελένη* αποτελείται από Ελληνίδες αιχμάλωτες γυναίκες, που άρπαξαν βάρβαροι επιδρομείς. Πώς εξυπηρετεί κατά τη γνώμη σας την εξέλιξη του δράματος η γυναικεία φύση, η ελληνική καταγωγή και η κατάσταση των μελών του Χορού;
4. Ως θεατές μιας σύγχρονης παράστασης της *Ελένης* συνθέτετε ένα σύντομο κείμενο, στο οποίο καταγράφετε τις εντυπώσεις σας από την είσοδο του Χορού. Μπορείτε να λάβετε υπόψη σας ανάμεσα σε άλλα και τα εξής: ποιες αποτελούν το Χορό, από πού και με ποιον τρόπο εισέρχονται στη σκηνή, τι χαρακτηρίζει γενικά την παρουσία τους.
5. Ο Ευριπίδης, σε έργα του που αναφέρονται στον Τρωικό πόλεμο, περιγράφει τις καταστροφικές του συνέπειες με την ίδια ένταση, τόσο για τους ηττημένους Τρώες όσο και για τους νικητές Έλληνες. Να εντοπίσετε τα σχετικά σημεία και να αναζητήσετε τη βαθύτερη σκοπιμότητα αυτής της αναφοράς.
6. Ποια είναι η στάση του Χορού στο αμοιβαίο (στ. 372-436) και πώς διαφοροποιείται από τη στάση του στον κομμό;
7. Τι θα έχανε κατά τη γνώμη σας η παράσταση, αν δεν υπήρχε ο Χορός και στη θέση του βρισκόταν μια πιστή θεραπαινίδα της Ελένης;
8. Να βρείτε στα λόγια του Χορού παραμυθητικά επιχειρήματα και να συντάξετε, με βάση αυτά, ένα σύντομο παρηγορητικό λόγο που θα απευθύνεται στην Ελένη.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Ας υποθέσουμε ότι η τάξη σας έχει αναλάβει να οργανώσει μια έκθεση φωτογραφίας για το αρχαίο δράμα. Συγκεντρώνοντας φωτογραφικό υλικό από προγράμματα θεατρικών παραστάσεων και από το Διαδίκτυο, να κάνετε μια πρόταση για τη «Γωνία του Χορού». Ξεκινήστε, αν θέλετε, την έρευνά σας σε μια «μηχανή αναζήτησης» του Διαδικτύου, βάζοντας τις λέξεις: «τραγωδία» ή chorus.

Μπορείτε να ταξινομήσετε τις φωτογραφίες με κριτήριο το φύλο των μελών του Χορού, τη σκευή τους, το σχηματισμό και το βηματισμό τους, το είδος της παράστασης (κλασική ή μοντέρνα) και να γράψετε τις κατάλληλες λεζάντες.

ΕΡΓΑΣΙΑ

Η υπέρμετρη ομορφιά είναι πηγή πόνου, πιστεύει η Ελένη. Εξετάστε πώς αντιμετωπίζεται το θέμα αυτό: α) στη μυθολογία (π.χ. ο μύθος του Άδωνη και του Νάρκισσου), β) σε παραμύθια (π.χ. Χιονάτη), γ) σε δημοτικά τραγούδια (π.χ. *Παραλογές*, «Ο ζηλιάρης σύζυγος», επιμ. Γ. Ιωάννου, εκδ. Ερμής, ΝΕΒ), δ) στην αρχαία γραμματεία (π.χ. Ηρόδοτος 1, 8-12, «Η γυναίκα του Κανδαύλη»).

ΘΕΜΑΤΑ
ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Όσοι ξεκινήσατε την αποδελτίωση θα ήρθατε αντιμέτωποι με τις πρώτες δυσκολίες. Μπορεί να σας βοηθήσει στη δουλειά σας και η εξής υπόδειξη: γράφουμε πάνω δεξιά στο δελτίο μας το θέμα και τις ειδικότερες κατηγορίες που αποδελτιώνουμε. Στη συνέχεια αντιγράφουμε το στίχο που μας ενδιαφέρει ή γράφουμε με δικά μας λόγια το νόημά του.

Η αποδελτίωση μπορεί να συνεχιστεί με τα εξής θέματα: 5) **αποφθεγματικές εκφράσεις**, 6) **τύχη**, 7) **μύθοι**.